

URTX

SOBRE L'ANTIC POBLAT DEL MOR

Joan Yeguas Gassó

SOBRE L'ANTIC POBLAT DEL MOR

Abstract

Este artículo trata sobre una población, con iglesia y castillo, hoy desaparecida y que sólo conserva el nombre gracias a una partida del municipio de Tàrrega. Pero sus orígenes se remontan a la civilización ibérica, y tuvo un importante papel durante la reconquista y repoblación en los siglos XI y XII. El hecho de quedar deshabitado en el transcurso del siglo XV, ocasionó serias dificultades para mantener la configuración de su término, hasta el punto de dudar sobre quien era el señor feudal de las tierras.

This article deals with a place, with a church and castle, which has nowadays disappeared and only remains as a name thanks to an area of the municipality of Tàrrega. However, its origins date back to the Iberian civilisation, and it played an important role during the reconquest and repopulation of the 11th and 12th centuries. Becoming uninhabited during the 15th century, caused serious difficulties for maintaining the configuration of its municipal area, up to the point of doubting who was the feudal lord of these lands.

Paraules clau

Tàrrega, Vilagrassa, Ofegat, Corbella, repoblació, senyor de Bellpuig.

Notícies arqueològiques, etimologia i primeres referències escrites

A dos quilòmetres al nord-oest de Tàrrega, prop del terme municipal de Vilagrassa i del riu d'Ondara, trobem les restes arqueològiques de l'antiga població del Mor. Segons va recollir Saula, s'han fet diferents campanyes d'excavacions al turó on hi havia el castell i l'església: el 1915, Josep Colomines (ajudat per Agustí Duran i Sanpere) topa amb estructures medievals i modernes, tot i que també troba un parell de monedes ibèriques, i ceràmica (ibèrica, grega, "hel·lenística" i romana –campaniana i posterior–), posant el límit d'antiguitat en el segle IV (a. C.); el 1922, Guiomar d'Ausa va localitzar un vas ibèric fet a torn; el 1968, Glòria Trias de Arribas inventaria, al Museu Arqueològic de Barcelona, 4 objectes trobats l'any 1915; el 1976, Ramon Boleda descriu el Tossal del Mor en un inventari arqueològic de poblats, i esmenta que fou habitat des del "neolític", tot i que Saula matisa que el fet de trobar una isolada fulla de sílex no demostra una "continuitat des del Neolític fins el Bronze"; el 1983, Guerrero publica la troballa d'una moneda íbera, datable entre els anys 206-133 (a. C.). Després hi ha un salt informatiu, i no trobem cap dada fins a l'època de la conquesta i repoblament cristià dels segles XI-XII. És curiós que una de les possibles arrels etimològiques, vinculada amb els mu-

sulmans, no estigui confirmada; segons el mateix Saula, aquest "lapsus entre els segles V i XI" caldria estudiar-lo millor a nivell arqueològic.¹

Segons Coromines, parlant de l'etimologia del Mor, esmenta que la paraula pot tenir dues procedències: o bé deriva del nom llatí "Maurus", o bé es tracta d'un lloc fundat per refugiats mossàrabs que s'havien anomenat "el Moro". De tota manera, quan el mateix Coromines fa referència a les viles dites Móra, també esmenta el nom d'un arbre que en llatí clàssic era el "Morus" (la morera i les móres d'esbarzer).² Clua, seguint la tradició popular, esmenta que l'arrel etimològica es deu al fet que l'indret fou construït pels "moros" o sarraïns; tot i que el propi Clua també recull altres dues hipòtesis: que derivi de la paraula "mur" (per les muralles del castell), o que sigui una paraula celtibera.³

La primera notícia escrita sobre el Mor data del 26 de juny de 1079, quan els germans Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes, i Berenguer Ramon II, el Fratricida, atorguen el terme castral d'Anglesola a Berenguer Gombau.⁴ En aquest document es fa referència als límits de les possessions atorgades, "*in comitatu Ausone iuxta terminos Tarrage*", és a dir, els territoris més enllà de Tàrrega conquerits als sarraïns, però dins el

¹ Oriol SAULA i BRIANSÓ, "Notícies, articles i publicacions entorn el castell del Mor de Tàrrega", a *Urtx*, 1, 1989, p. 5-15.

² Aquesta és una font que sempre s'ha d'agafar amb precaució. Vegeu: Joan COROMINES, *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, vol. 5, p. 389-390.

³ Francesc CLUA, "Estació protohistòrica de Tàrrega (època o fase neolítica)", a *Lo Pla d'Urgell*, 46, 1913 (15 març); Francesc CLUA, "Lo castell del Mor", a *La Signou*, 18, 1915 (maig).

⁴ Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corna de Aragón*, 2 vols., Barcelona, 1945-1947, vol. I, 174-175 (doc. 165).

Fig. 1
**Mapa de l'actual
partida del Mor,**
en el municipi de
Tàrrega, amb la
inclusió de les
partides veïnes de
la Canaleta i el
Camí de
Balaguer-Cagarrell.

comtat d'Osona, que equivaldria a l'antic bisbat de Vic.⁵ I s'esmenta, clarament, el límit per la banda est, concretament, el camí públic que va de Tàrrega a Lleida en el "*fossam Maurelli et per rivum qui dicitur Arenarum*". La paraula llatina "fossa, -ae" es pot traduir per límit o terme, en aquest cas relacionable amb el Mor, en concret, pel lloc per on passa el riu d'Ondara.⁶ També s'esmenta, com afrontació, el lloc de "*Mauro*" o "*Mauri*", segons la declinació. També, en data indeterminada a finals del segle XI, on es parla dels límits del comtat de Berga, s'esmenta que prop d'Ofegat hi passa un camí que anava des de la "*Corbela*" fins al "*pugio de Mor*", és a dir, de l'actual partida de la Corbella (antic municipi del Talladell, ara de Tàrrega) fins al puig del Mor.⁷

Característiques i límits del seu terme

Com a població dependent d'un senyor feudal, el Mor tenia un terme fins a la seva di-

fuminació dins el municipi de Tàrrega en el segle XIX. Fins i tot entre 1761 i 1765, en un parell de manuscrits targarins, encara es parla del "terme del Mor", les terres del qual pagaven tarifes més baixes que les del terme de Tàrrega, fets que indueixen Vilar a pensar que el terme del Mor seria més pobre, o la terra d'una qualitat més baixa.⁸ Segons Segarra Malla, el seu terme era format per les partides del nord de Tàrrega: la Serra de sant Eloi, la Sorteta, el Mas d'en Colom, la Canaleta (tocant a l'antic municipi d'Altet) i el Boscarro (tocant a Ofegat).⁹ Segons Espinagosa, en l'antic terme del Mor també s'hi comprenien, al marge de les esmentades, el Camí de Balaguer, el Cagarrell, i el camí de Tornabous.¹⁰ El mateix Espinagosa informa que en l'actual partida del Mor hi podem trobar: la serra del parc de sant Eloi, el turó del castell del Mor, la masia Torre Morlans, les pistes del motocròs, el polígon industrial Mor-Canaleta i l'antic convent de Mas Colom. L'actual partida afronta: al nord, amb la partida d'Esclapers (de Vilagrassa); al sud, amb la via del ferrocarril; a l'est, amb la partida de la Canaleta, i a l'oest, amb la partida del camí de Balaguer i el Cagarrell (fig. 1 i 2).

Segons la notícia esmentada del Liber Feudorum Maior, un dels límits del terme castral d'Anglesola era el "*fossam Maurelli et per rivum qui dicitur Arenarum*". Aquest límit era esmentat el 1079, abans que Vilagrassa es constituís com a nucli repoblat. Cal tenir en compte que Vilagrassa apareix documentalment el 1059, com a lloc propici per a fer una fortificació, malgrat que no fou repoblat fins més tard, tenint en compte la carta de població atorgada el 1185; això s'explicaria, segons Font Rius, perquè la funció militar fou contrarestada pels castells veïns de Tàrrega i del Mor, cosa que res tindria a veure amb si quedava clara la seva autono-

⁵ Els límits dels dominis dels Anglesola són: a l'est, Tàrrega i el Mor, el 1081 Verdú era d'Arnau Company, i el 1082 Nalec era del monestir de Sant Pere el Gros de Cervera (la vall del Corb fins aquesta alçada fou repoblada amb gent viculada amb Cervera i la Segarra); al sud, seria el propi bisbat de Vic, incloent-hi viles de l'arxiprestat de Maldà, com Sant Martí o Belianes, que fins el 1154 no van passar a Tarragona (tot i que Maldà i el Vilet eren propietat dels Cardona); al nord és molt clar, el bisbat d'Urgell; al sud-oest, el Liber Feudorum Maior parla de "Almunia Grossam", és a dir, Torregrossa; i a l'oest, segons el mateix document s'esmenta "Aquam Vivam", que estava més enllà de Sidamon, o sigui, Aigua Viva, també coneguda com Avinabita, i avui com la Torre de la Benita, situada en la punta més occidental del terme municipal del Palau d'Anglesola.

⁶ Per tant, Ondara deriva del mot llatí "Arenarum", que podria significar una mena d'ironia, un riu tant sec que només porta arena, sornegueria que ha arribat a l'actualitat, doncs, els targarins anomenen el riu com "lo reguer". No seria cap novetat, ja que Guadalajara, per on passa el riu Henares, etimològicament significa "riu de pedres".

⁷ F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior...* (Op. Cit.), vol. II, pp. 209-210 (doc. 696).

⁸ Pierre VILAR, *L'explotació agrícola d'una propietat a l'horta de Tàrrega*, 1967, (edició consultada: a P. Vilar, Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII, Curial, Barcelona, 1979, pàgs. 11-42).

⁹ Josep Maria SEGARRA i MALLA, *Història de Tàrrega amb els seus costums i tradicions*, 3 vols., Tàrrega, 1984-2005, vol. I, p. 62.

¹⁰ Jaume ESPINAGOSA, *Tàrrega*, Valls, 2001, pp. 19-20.

Fig. 4
Un dels nou tossals,
 al marge de la serra de
 sant Eloi, que hi havia
 a l'antic terme del Mor.

per tant, han tingut senyors, batlles i rectors diferents, així com podien plantar forques. Fins al punt que, el 19 de maig de 1597 (apartat 1 article 17), “se posa una fita per los ministres del duch en la dita partida aygua vessant envers Vilagrassa, ab assistència y presència dels mostaçaffs, syndics, prohoms y scrivà de la casa del consell de Tàrrega, [ja que] la dita fita dividia lo dit terme del Mor y partida del aygua vessant y lo terme de Tàrrega”. En concret, la disputa estava (apartat 2 article 5) en la “partida del Ferrugat és en la més baix de dit terme del aygua vessant del Mor, y affronte entre altras affrontacions ab lo reguer corrible, per lo qual discorre la aygua des del terme de Tàrrega al de Anglesola, dividint en lo curs los térmens de Vilagrassa y del Mor”, i així ho demostraven (apartat 2 articles 7 i 8) antigues forques que “per ser de fusta se vingueren a pudrir” i “ab fitas molt vellas y antigues que denotan la divisió y separació”.¹²

Les disputes amb els de Vilagrassa no s'aturen aquí, ja que segons les mateixes declaracions, els delmes (apartat 3 articles 15 i 17) els cobrava el batlle del Mor, i que un diu fou substituït pel seu sotsbatlle, que donava la casualitat que era batlle de Vilagrassa,

però acudí “ab bastó officiant per lo dit terme del Mor”, i que el batlle de Bellpuig “no acut may en lo terme del Mor, sinó, y solament, exerceix los actes de jurisdicció en aquell lo balle del dit terme del Mor, aportant bastó alçat per tot lo dit terme”; i un senyor cognominat Solsona, de Vilagrassa, no pagava el delme, fou capturat i tancat al castell de Bellpuig (apartat 3 article 22).¹³ Si en joc estava tot el territori que avui és terme de Vilagrassa i que es troba al nord del riu d'Ondara, i a l'est de la partida de Ferrugats, això significaria que les actuals partides de lo Corb, la Plana, Pedrafita, la Quadra, Coma Calda, el Pla de Vilafarta i Esclapers podrien haver format part de l'antic terme del Mor. Per tant, la disputa era bastant important.

Segons les mateixes declaracions (apartat 3 article 2), es fa referència “que en lo terme del Mor, ultra de la serra dita de sant Aloy, hi ha nou altres serras, tossals o montanyas, cada una de las quals té son nom particular y sos quatre vessants” (fig. 4).¹⁴ Quan el 28 de juny de 1357 es funda l'ermita de sant Eloi a la serra del Mor, és el moment a partir del qual es canvia el nom de la serra, per passar-se a dir serra de sant Eloi. Segons Tous Sanabra, el 16 de novembre de 1185

¹² Vegeu apèndix documental.

¹³ Vegeu apèndix documental.

¹⁴ Vegeu apèndix documental.

Bernat de Santa Fe feia donació al monestir de Santes Creus d'unes terres seves ubicades entre el castell del Mor fins al reguer, en una zona que anomena la serra del Mor Vell; per tant, avis als arqueòlegs, de la possible existència d'un poblat anterior, situat a la serra de sant Eloi.¹⁵ El 1652 molts targarins es refugiaren de la pesta en unes coves d'aquesta serra -es parla de 500 refugiats.¹⁶ Segons tradicions populars del segle XVIII i XIX avisaven els nens que no s'apartessin massa del nucli habitat de Tàrrega que a les coves de sant Eloi hi habitaven llops.¹⁷

Qui era el senyor feudal?

A l'inici del domini cristià, el Mor fou una possessió del comte de Barcelona, després monarca de la Corona d'Aragó. El 24 de març de 1082 Galceran Ricolf era tinent del castell del Mor, i Galceran era fill de Mir Ricolf, a qui el 1069, juntament amb Pere Udaldard, se li encomanava la guarnició i defensa del castell de Tàrrega.¹⁸ Segons Udina, el 1121 s'esmenta el castell de "Mauro" entre Tàrrega i Vilagrassa; el document en qüestió, analitzat per Bach, narra que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer, i la seva muller Dolça, cedien terrenys del Mor a Gonter i la seva muller Guilla, i consten com a veïns Guillem Arnal, Pere Berenguer i Guillem Rufaca.¹⁹ El 1177-1178 se signava un conveni entre el rei Alfons I el Cast i els cavallers del castell del Mor, prometent mútua fidelitat; entre els signants apareix "*Guilielmus de Tàrrega*" o "*Bernardus de Taltavul*" (Talteüll és una població situada a 35 km de Tàrrega, en el municipi de Massoteres).²⁰ El gener de 1179 els habitants del "*castro de Mor*" o "*More*" demanen al rei Alfons I, com a senyor del lloc, pagar com a cens 60 mitgeres anuals de blat i ordi.²¹ El 1188 Ponç de Vergós dóna a l'orde del Temple, en mans del comanador de Gardeny, el castell i la vila del Mor.²² El novembre de 1192 el mateix rei Alfons I atorga a "*Guilielmo de Anglerola*" el

"*castrum meum dez Mor*", deixant prou clar la seva propietat, i també atorga els seus "*servicium et fidelitatem*".²³ Erròniament, Segarra Malla esmenta a "Guillem d'Anglaterra [sic]"; tot i això, després afirma que "exceptuant el Mas d'en Colom, la jurisdicció d'aquest terme [del Mor] no es va moure del domini de la Corona d'Aragó fins al regnat de Martí l'Humà, ja que, segons es diu, fou ell qui el cedí a la vila de Tàrrega a inicis del segle XV".²⁴ En realitat es tracta de Guillem I d'Anglesola, baró de Bellpuig.

El canvi de propietari en el món feudal, encara que sembla el contrari, és una cosa habitual. Per tant, Segarra Malla deu confondre la propietat feudal, el domini directe, amb l'exercici de la gràcia a través de privilegis que donaren els diferents monarques a Tàrrega o a Vilagrassa, veïns que delimitaren el terme i els drets del Mor, així com altres poblacions de l'entorn. Per exemple, el 1290 el rei Alfons II dictava sentència delimitant les propietats i els drets del castell del Mor, el qual llavors estava enfeudat per Ramon d'Anglesola i hi havia més de 50 terratinents, de localitats diverses.²⁵ El 1303 hi ha disputes entre Guillem IV d'Anglesola, senyor de Bellpuig i del Mor, i els pobladors de l'esmentat terme i els pobladors de Vilagrassa.²⁶ El 1343 el rei Pere III manava que s'observés la jurisdicció dels paers, prohoms i batlle de Tàrrega en les possessions que els veïns de la vila tenien en els termes de diferents poblacions veïnes, entre les quals hi ha el Mor; per la qual cosa, el 1357 el mateix Pere III ordenava al veguer de Tàrrega que obligués a Ramon d'Anglesola, senyor del Mor, a tornar el delme que havia forçat a pagar indegudament a certs terratinents del Mor, però residents a Tàrrega. El 1370 Pere III encomanava al jurista Bertran de Vall que resolgués la controvèrsia entre Tàrrega i els llocs veïns, entre els quals hi ha el Mor, sobre els drets de pasturatge i herbatge.²⁷ El 26 de març de 1395 s'efectua el trasllat de la sen-

¹⁵ Joan TOUS i SANABRA, *El llibre de la serra de sant Eloi de Tàrrega*, Tàrrega, 1990, p. 49.

¹⁶ Josep Maria PLANES i CLOSA, *Demografia i societat de Tàrrega i de l'Urgell durant l'antic règim*, Agramunt, 1995, p. 36.

¹⁷ J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrrega...* (Op. Cit.), vol. II, p. 207-208.

¹⁸ J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...* (Op. Cit.), vol. II, p. 711.

¹⁹ Federico UDINA (a cura de), *El "Llibre Blanch" de Santes Creus. Cartulario del siglo XII*, Barcelona, 1947, doc. 31; Antoni BACH i RIU, *Bellpuig. Història de la vila de Bellpuig*, Bellpuig, 1998, p. 40-41

²⁰ F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior...* (Op. Cit.), vol. I, p. 176-177 (doc. 167).

²¹ F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior...* (Op. Cit.), vol. I, p. 177-178 (doc. 168).

²² Joan FUGUET, *Templers i hospitalers*, III (Guia de les terres de Ponent i la Franja), Barcelona, 2000, p. 92.

²³ F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior...* (Op. Cit.), vol. I, p. 179 (doc. 169).

²⁴ J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrrega...* (Op. Cit.), vol. I, pp. 19 i 62.

²⁵ Gener GONZALVO et alii (eds.), *Els llibres de privilegis de Tàrrega (1058-1473)*, Barcelona, 1997, doc. 16.

²⁶ ACUR (Arxiu Històric Comarcal de l'Urgell), Fons Pergamins de Vilagrassa, núm. 14; i per a la resolució del conflicte el 1309 vegeu la sentència en el Llibre de Privilegis de Vilagrassa, fol. 156r.-157v.

²⁷ G. GONZALVO et alii (eds.), *Els llibres de privilegis de Tàrrega...* (Op. Cit.), docs. 127, 185 i 265.

Fig. 5.
Torre Morlans,
casa ubicada on hi
havia l'antic
Mas Guadalons,
documentat
des del 1322.

tència del plet seguit per Ramon d'Anglesola, senyor de Bellpuig i veí de Tarrega, i els síndics i procuradors de la vila de Tarrega, contra els propietaris de les terres del castell del Mor.^{27 bis} Segons Bach, en el segle XIV "hi ha documents que acrediten cert domini" del batlle de Vilagrassa sobre una part del terme del Mor, on s'havien format les quadres d'en Lluçà, d'en Solsona i de Rubió de Fluvià.²⁸ El 1448 la reina Maria, muller d'Alfons V, atorgava sentència amb la qual imposava silenci a Ramon de Cardona sobre la jurisdicció al terme del Mor, en la vessant de l'aigua cap al sud, i manava al batlle de Vilagrassa que conservés el dret d'exercir jurisdicció civil i criminal en la part del terme esmentada.²⁹ El 1594 el fiscal realitza una sèrie d'actuacions en nom del lloc del Mor contra Antoni de Cardona-Anglesola.³⁰ El 1607 el fiscal realitza altres actuacions sobre el reconeixement del castell del Mor contra el mateix, ara esmentat com a duc de Sessa.³¹ El 19 de desembre de 1618 Lluís

Fernández de Córdoba, duc de Sessa, realitza una consulta sobre la llicència que havia suplicat per vendre el terme feudal del Mor, llavors dins la baronia de Bellpuig.³²

Per tant, sembla clar, que des del 1192 trobem documentats diferents membres de la família Anglesola, i després dels Cardona-Anglesola. El 1192 s'esmenta Guillem d'Anglesola, que hauria de ser Guillem II, baró de Bellpuig. El dubte sorgeix el 1290 amb Ramon d'Anglesola, que sovint s'ha identificat amb Ramon I, baró d'Anglesola, però no tindria cap lògica, perquè els Anglesola es dissolen el 1417 dins d'una branca menor dels Erill, i, en canvi, a partir del segle XV trobem els Cardona-Anglesola de Bellpuig.³³ El Ramon d'Anglesola de 1290 podria tractar-se d'un germà del llavors baró de Bellpuig, un personatge homònim que va arribar a la dignitat del bisbat de Vic. El 1357 apareix un altre Ramon d'Anglesola, llavors Ramon I, baró de Bellpuig. I el 1448 ens trobem un

^{27 bis} Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional, Archivo de los Marqueses de Corvera, signatura CORVERA,CP. 341, D.12).

²⁸ A. BACH, *Bellpuig. Història de la vila...* (Op. Cit.), p. 41.

²⁹ ACUR, Fons Pergamins de Vilagrassa, núm. 129; vegeu també Llibre de Privilegis de Vilagrassa, fol. 134r.-136r..

³⁰ Arxiu de la Corona d'Aragó -des d'ara ACA-, Reial Patrimoni, BGC, Processos, 1594, nº 1, K.

³¹ ACA, Reial Patrimoni, BGC, Processos, 1607, nº 1, C.

³² ACA, Consell d'Aragó, Lligall 271, nº 85.

³³ Els Anglesola de Bellpuig passen el 1386 a ser Cardona-Anglesola; el 1584 canvien el cognom pel de Fernández de Córdoba (més coneguts com a ducs de Sessa), i el 1768 esdevenen Osorio de Moscoso.

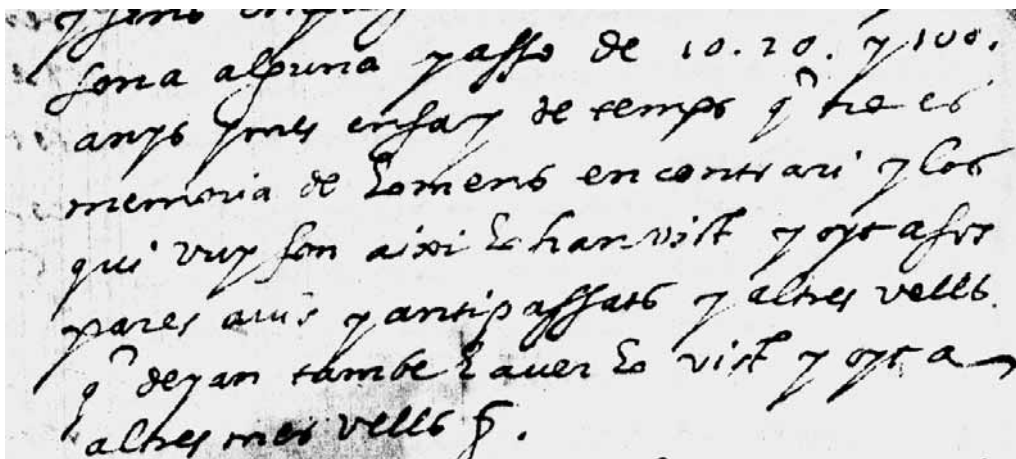

Fig. 6
Fórmula jurídica
 amb la qual el 1610 els
 propietaris i el batlle
 del Mor apel·laven els
 avantpassats per
 justificar el domini
 feudal.

Ramon de Cardona, que seria Ramon II Cardona-Anglesola. Tot i això, Segarra Malla en dubta, per diferents motius: l'1 de juny de 1303 Jaume II concedeix a Guillem de Guadalons, veí de Tàrraga i propietari de l'antic Mas de Guadalons (avui Torre Morlans -fig. 5-), el privilegi de la franquícia de tributs a part del terme del Mor; les intervencions puntuals del monarca en qüestions hagudes entre particulars i autoritats del Mor, com el fet de traslladar les forques del Mor el 1322 (des del castell fins al Mas de Guadalons) i el 1324 (del Mas de Guadalons a la serra de

sant Eloi); el 6 de juliol de 1393 "l'home de confiança del rei a Tàrraga" (el batlle?), Joan Aguiló, rep una carta del rei, datada al mes de febrer del mateix any, per la qual ordena al veguer de Tàrraga que doni possessió a Aguiló del castell del Mor i altres termes de la vegueria, i l'endemà 7 de juliol de 1393 planten les forques com a senyal de jurisdicció; o la manifestació de la reina Elionor de Sicília contra Francesc d'Erill i d'Anglesola pels excessos comesos en les aigües del Mor.³⁴ Aquests problemes deriven fins a inicis del segle XIX. Vegeu com entre 1831-

Fig. 7
Mas d'en Colom,
 seu d'un monestir
 cistercenc entre
 1905 i 1920.

³⁴ J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrraga...* (Op. Cit.), vol. I, pp. 63, 92, 233.

1832 es desenvolupa un plet a Tàrrrega entre Joan Brunet, col·lector dels delmes de la baronia de Bellpuig, contra Blai Tomàs, batlle de Vilagrassa, sobre el pagament del delme en el terme del Mor.³⁵

En tot cas, el 1610 diferents propietaris i el batlle del Mor afirmen (en l'apartat 1 article 2) que “lo duch de Sessa, ells y sos predecessors de temps immemorial, ..., és y són estats senyors universals de tot lo universal terme del Mor, ... [exerceixen] tota jurisdicció civil y criminal, ... [i cobren] los delmes, o mig delmes y drets dominicals”. En l'apartat 1 article 9 repeteix l'anterior, que “dit duch de Sessa, senyor de Bellpuig y del Mor, per ell y sos oficials y sos predecessors han exercida sempre tota jurisdicció civil y criminal, ... [reblant que això esmentat feia] “10, 20 y 100 anys y més en fa de temps que ha és memòria de homens en contrari, y los que vuy són així ho han vist y oyt a sos pares, avis, y antipassats, y altres vells que deyan haver-ho vist y oyt a altres més vells” (fig. 6). En l'apartat 2 article 3 esmenta que “los ministres y oficials reals de Tàrrrega... [havien capturat uns homes en un lloc que] ere del duch, y la jurisdicció de aquells propria sua, en continent restituyren aquells al balle de Bellpuig”. Finalment, en l'apartat 3 article 10, tal com anteriorment s'afirmava, a l'antiguitat de les possessions per part del senyor, fins a referenciar a “don Hugo de Cardona, després consecutivament sos successors continuament han exercida tota jurisdicció en dit terme del Mor sens que may sentència alguna aye tingut efecte en contrari”; per tant, la memòria dels padrins només arriba a Hug I de Cardona-Anglesola, baró de Bellpuig i comte de Cardona, que va morir cap al 1400.³⁶

Moltes de les confusions amb el Mor també estan relacionades amb el Mas d'en Colom, també citat com a Mas de Vendrell (fig. 7). Segons Segarra Malla, aquest Mas formava part del terme del Mor i “la seva jurisdicció” (no sabem si del mas o del Mor?) pertanyia als reis d'Aragó, fins que fou adquirit per Joan Aquilonis durant el regnat de Joan II (1458-1479). Llavors, seguint Segarra i Malla, el Mas d'en Colom fou comprat pel duc de Sessa, que deixà la jurisdicció ecle-

siàstica a càrrec dels franciscans del convent de Bellpuig.³⁷ Però hi ha dades que no quadren, perquè el baró de Bellpuig no esdevé duc de Sessa fins al 1584; mentrestant, el 1470 Ramon III Cardona-Anglesola, baró de Bellpuig, feia reconstruir les forques, o el 21 de febrer de 1565 Benet de Tocco, bisbe de Vic, publicava un decret pel qual convocava per al dia 15 de març del mateix any una reunió de la comunitat de preveres en la diòcesi de Tàrrrega, i se citen els diferents membres, un per un, i apareix un rector i el seu vicari en el Mor (un prevere és un seglar i els frares són regulars).³⁸ El 13 de juny de 1699, el duc de Sessa cedia el dret de gestionar les pastures i les herbes de la finca del Mas a un notari targarí, Francesc Colom, sota l'impost anual de 25 lliures. El 1736 el duc de Sessa cedia es drets de les terres del Mas d'en Colom a Vendrell Major, d'Altet, i els fills d'aquest el vengueren al monestir de Montserrat, i després passaren a mans del mercader targarí Antoni Hebrat. El conjunt de traspassos i cessions va acabar amb un judici a la Reial Audiència de Barcelona, la qual va atorgar els drets a Antoni Colom, germà de l'esmentat notari, ja difunt. Malgrat tot, el duc de Sessa va voler cedir les terres a uns altres particulars, però sense efectes legals, ja que les hereves d'Antoni Colom, el 1785 van atorgar la propietat a la comunitat de preveres de la parroquial de Tàrrrega. La desamortització de Godar, el 1804, va afectar aquesta propietat, que fou subhastada i comprada per Alexandre de Gras, marquès de Barbens, heretada per la seva filla, marquesa de Castellvell.³⁹ El 1868 s'instal·laren 3 monjos cistercens procedents de la localitat occitana de Fontfreda. El 1905 es va edificar un monestir sota l'advocació de la Mare de Déu del Sufragi, i pocs anys després els monjos adquireixen el Mas, amb la intenció de restaurar el monestir de Poblet. Es va erigir un temple d'estil neo-medieval, així com un molí d'oli, però la comunitat va desaparèixer el 1920. Posteriorment, la família Pont va adquirir la finca, i mitjançant la seva empresa d'oli i fruites secs, Olis Borges Pont S.A., el 2001 pretenien transformar la finca en una nova àrea industrial, i rehabilitar l'espai com a lloc de rebuda de clients, celebració de congressos relacionats amb el seu negoci.⁴⁰

³⁵ ACUR, Fons notari Josep Fontanet, processos, caixa 1.

³⁶ Vegeu l'apèndix documental.

³⁷ J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrrrega...* (Op. Cit.), vol. I, p. 93.

³⁸ Vegeu: J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrrrega...* (Op. Cit.), vol. I, p. 64.

³⁹ J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrrrega...* (Op. Cit.), vol. I, pp. 93-94.

⁴⁰ Miquel AGUILAR, “Olis Borges Pont es planteja restaurar el monestir del Mas d'en Colom”, a *Nova Tàrrrega*, 2.908, 2001 (7 setembre).

Església parroquial, habitants i despoblació

El Mor tenia una església parroquial amb l'advocació a Santa Maria. Segons Bach, el 1180 ja existia i estava sota la jurisdicció de la canònica de Solsona.⁴¹ Segons Segarra Malla, el 1433, el 1444 i el 1450 el temple del Mor fou lloc de destinació de romiatges, per tal que Déu intercedís amb la pluja o la curació de la pesta; el temple era "Madona Santa Maria del Castell del Mor", per tant, es tractava d'una capella dins del castell.⁴² El 20 de juny de 1462, durant la guerra civil catalana del segle XV, el rei Joan II va dormir al castell del Mor.⁴³ El 21 de febrer de 1565 es publica un decret de Benet de Tocco, bisbe de Vic, pel qual convocava per al dia 15 de març del mateix any una reunió de la comunitat de preveres a la diòcesi de Tàrraga, i se citen els diferents membres, un per un, i

apareix un rector i el seu vicari al Mor.⁴⁴ Segons les declaracions dels propietaris i el batlle del Mor (apartat 1 article 13), el 1610 encara hi havia un rector, "qui és la Unió [de preveres] de Bellpuig", i el castell (apartat 2 article 1) encara estava "edificat".⁴⁵

Semblaria que, si el temple del castell del Mor tenia rector i vicari el 1565, doncs que, fins aquella data, el poblat tindria habitants. Però no és així. A inicis del segle XVII era un despoblat, i ja feia anys que ho era. El 1610 s'afirma (en l'apartat 2 article 9) "que lo dit terme del Mor de molts anys a esta part és un terme herm e inhabitat, de tal manera que en tot ell no y ha sinó solament la casa d'en Jaume Vendrell". I en l'apartat 1 articles 21 i 22 s'esmenta que "dit Vendrell, alguns anys ha creat sotsballe del terme del Mor a Andreu Vendrell, son nebot, natural y habitant en Vilagrassa, ... [i] que dit Andreu

Fig. 8
Cobert de ca l'Inglés,
amb el cognom Mor
a la llinda, el Palau
d'Anglesola.

⁴¹ Antoni BACH i RIU, "Antics poblats i masies del Baix Urgell", a *Ilerda*, XXXIV, 1973, pp. 141-175.

⁴² J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrraga...* (Op. Cit.), vol. I, p. 261 i 300; vol. II, p. 192.

⁴³ J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrraga...* (Op. Cit.), vol. I, p. 322.

⁴⁴ J. M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrraga...* (Op. Cit.), vol. I, p. 64.

⁴⁵ Vegeu apèndix documental.

Vendrell de Vilagrassa, essent sotsballe del Mor, ere també balle de Vilagrassa".⁴⁶ El Mor no apareix en els fogatges de 1497 i 1553. En el de 1497 surten esmentats minúsculs llogarrets com: Conill (antic municipi, avui despoblat i agregat a Tàrrega), amb 1 foc; La Corbella (l'esmentada partida de l'antic municipi del Talladell), amb 5 focs; o els Eixaders (partida del municipi de Belianes), amb 1 foc. I en el de 1553: Ofegat (partida del municipi de Tàrrega), amb el batlle i 2 focs més; o els Eixaders, amb 4 focs. Potser la despoblació s'hauria produït amb la pesta de mitjan segle XIV, o durant les successives pestilències del segle XV.⁴⁷ En tot cas, la diàspora dels habitants del Mor es nota en l'onomàstica, ja que en els fogatges de 1497 i 1553 apareixen persones cognominades "Mor" en poblacions relativament propes.

⁴⁸ El 1497 només trobem al Palau d'Anglesola a Bernat Joan Mor, però en el 1553 al Palau d'Anglesola hi ha Ramon Mor i Jaume Mor, a les Borges Blanques Pere Mor major i Pere Mor menor, i a Lleida (a la parròquia de sant Joan) s'esmenta un Gaspar Mor. Els Mor del Palau d'Anglesola han derivat el cognom cap als actuals Mo; vegeu una llinda al carrer de sant Joan, el cobert de ca l'Inglés (fig. 8), amb l'epigrafià (1563 M / OR).⁴⁹ D'aquesta manera, segons l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'any 2007 hi ha 763 persones a tot Catalunya que es cognominen Mor de primer, i 754 de segon, trobant els percentatges més elevats a les comarques de les Garrigues i el Segrià; i n'hi ha 70 que es cognominen Mo de primer, i 57 de segon, trobant els percentatges més elevats a l'Urgell i el Pla d'Urgell.

⁴⁶ Vegeu apèndix documental.

⁴⁷ Vegeu: Manual CAMPS i SURROCA – Manuel CAMPS i CLEMENTE, *La pesta del segle XV a Catalunya*, Lleida, 1998.

⁴⁸ Josep IGLÉSIES, *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, 2 vols., Barcelona, 1981; Josep IGLÉSIES, *El fogatge de 1497: estudi i transcripció*, 2 vols., Barcelona, 1991.

⁴⁹ La transformació dels vocables és un fet llargament comprobable i estudiat. A algunes viles, com Montblanc (Conca de Barberà), la paraula "mur" ha derivat cap a la forma "mo", per exemple "el ball del mo" (agraeix el comentari a Joan Fuguet).

Apèndix documental

1610.

ACUR, Fons d'Anglesola, sense numeració.

Recopilació dels tres articulats provads per lo duch de Soma en lo del Mor, en [...] del notari públic de la sala, dia 2 de agost 1610 en la vila de Bellpuix.

Casals, Rollan, Lorens Garau, Huguet, Antic Florensa, Casanoves alias lo Regadó Articles.

1. Loco,

2. Que lo duch de Sessa, ells y sos pradeceutors de temps immemorial, en fa pública y palesament sens empaig, ni contradicció de persona alguna, és y són estats senyors universals de tot lo universal terme del Mor, en lo qual han exercida y exerceixen, ells y sos ministras, tota jurisdicció civil y criminal, mer y mixte imperi, cullint y tenint en aquell com vuy en dia tenen cullen los delmes, o mig delmes y drets dominicals, y és notori.

3. Que no sols dits senyors de Bellpuig y del Mor han exercida tota jurisdicció en lo terme del Mor, envers tramuntana, però en cara aygua, vessant envers migjorn y Vilagrassa; y assò de temps immemorial en fa, vehent-ho y sabent-ho los de dita vila de Vilagrassa y altres circumvehins de allí, y assò de totora que se-s offeria ocasió, sens contradicció de ningú publicament.

[No existeix resposta en el punt 4]

5. Que don Pedro Reguer és, solament, senyor de Vilagrassa y son terme, y no gens del terme del Mor, ni de alguna partida de aquell, ni may sos predeceutors de Vilagrassa han tinguda altra intenció.

6. Que lo terme del Mor afronta ab lo terme de Tàrrega envers la capella de Sant Aloy, a llevant o sol ixent; a migjorn ab lo reguer, per lo qual discorre la aygua del terme de Tàrrega al de Anglesola, dividint dit reguer ab lo curs los tèrmens de Vilagrassa y lo Mor.

7. Que la partida del dit terme del Mor, dita de la aygua vessant envers migjorn o Vilagrassa, està inclusa dins las afrontacions designadas en lo article precedent.

8. Que la dita partida del aygua vessant és vuy, y estada sempre de temps immemorial, tinguda y reputada per terme del Mor, y per terra pròpria del duch y de sos predeceutors senyors de dit terme y de Bellpuig.

9. Que dit duch de Sessa, senyor de Bellpuig y del Mor, per ell y sos officials y sos predeceutors han exercida sempre tota jurisdicció civil y criminal, al mer y mixte imperi, en tot lo dit terme del Mor y en particular en la dita partida del aygua vessant envers Vilagrassa, ab sciencia y paciència de tots los de Vilagrassa y dels termes circumvehins, y sens empaig ni contradicció de persona alguna, y assò de 10, 20 y 100 anys y més en fa de temps que ha és memòria de homens en contrari, y los que vuy són així ho han vist y oyt a sos pares, avis, y antipassats, y altres vells que deyan haver-ho vist y oyt a altres més vells, etc.

10. Que senyaladament en lo any passat de 1609, y en lo corrent de 1610, esta part, per medi de sos ministres, estave en dita quieta y pacífica possessió de exercir dita jurisdicció en tot lo dit terme del Mor, et signanter en dita partida del aygua vessant envers Vilagrassa.

11. Que lo terme del Mor és terme distint y separat del del terme de Vilagrassa, no comprenen-s'í ninguna partida del terme del Mor, etiam del aygua vessant envers migjorn o Vilagrassa.

12. Que sempre en dits tèrmens i ha hagut dos rectors y diferents ministres de jurisdicció, ço és, rector y balle en la vila y terme de Vilagrassa, y rector y balle en lo terme del Mor.

13. Que en lo terme del Mor, lo rector y parrocho qui és la Unió de Bellpuig, a qui està annexa dita cura, reben, en tot lo dit terme del Mor et signanter en la dita partida del aygua vessant envers migjorn o Vilagrassa, la primícia de todas las terras de dit terme, y, per dita comunitat, se ministran los sacraments als habitants en dit terme.

14. Que sempre que hi ha entredit en Vilagrassa, las personas entreditas se'n ixen del terme de Vilagrassa y van en dit terme del Mor et signanter en dita partida del aygua vessant, y en estar allí para y cessa lo entredit, com se-s vist en los mesos de jener y febrer prop passat en la persona de Antoni Joan Estadella de Vilagrassa, lo qual estave entredit y se'n anave de dit terme, y en eixir d'ell, parave lo endredit.

[No existeix resposta en el punt 15]

16. Que lo duch y sos ministres y predeceutors no sols estan en possessió de exercir la dita jurisdicció en tot lo terme del Mor, però encara de plantar forcas en aquell, etiam molt avall de dita partida del dit terme del

Mor aygua vessant, y més prop del reguer y envers ell, y és notori.

17. Que en tant és ver lo sobredit que a 19 de maig 1597 se posa una fita per los ministres del duch en la dita partida aygua vessant envers Vilagrassa, ab assistència y presència dels mostaçaffs, syndics, prohomens y scrivà de la casa del consell de Tàrrega, y la dita fita dividia lo dit terme del Mor y partida del aygua vessant y lo terme de Tàrrega.

18. Que la dita partida ahont se posa dita fita era en lo terme del Mor aygua vessant envers Vilagrassa o migjorn.

[No existeix resposta en el punt 19]

20. Que de molts anys a esta part Jaume Vendrell, pagès del Mor, és estat creat balle de dit terme del Mor, ahont en nom de dits senyors del Mor ha exercida, y vuy exerceix, la omnimoda jurisdicció en aquell, etiam en dita partida del aygua vessant.

21. Que dit Vendrell, alguns anys ha creat sotsballe del terme del Mor a Andreu Vendrell, son nebot, natural y habitant en Vilagrassa.

22. Que algun any se-s trobat que dit Andreu Vendrell de Vilagrassa, essent sotsballe del Mor, ere també balle de Vilagrassa.

[No existeix resposta en el punt 23]

24. Que lo lloch y part ahont vuy en dia estan erigidas las forcas, posadas per esta part, és propri terme del Mor y lloch part ahont està Exma. part y sos predecessors han exercida tota jurisdicció pública y palesament, ab sciencia y paciència dels de Vilagrassa y altres circumvehins.

Articles de prova en segon lloch.

1. Que en lo mes de març de 1609, la Unió de Tàrrega perseguí y capturà las personas de Joan Soler y Antoni Bresolí, pagesos de les Penelles, en lo terme del Mor, més avall del puig o tossal ahont està edificat lo castell del Mor.

2. Que lo dit puesto y lloch ahont la Unió de Tàrrega capturà los dits dos homens és en lo terme del Mor aygua vessant envers migjorn o Vilagrassa.

3. Que sabent los ministres y officials reals de Tàrrega que lo lloch ahont havien capturat los dits homens ere del duch, y la jurisdicció de aquells propria sua, en continent restituyren aquells al balle de Bellpuig per

esta part, y aquell los prengué a sa mà, y conegué de sas culpas com li aparegué.

4. Que en lo dit terme del Mor hi ha una partida dita del Ferrugat, la qual així mateix és de aquesta Exma. part com tot lo demás de dit terme.

5. Que la dita partida del Ferrugat és en la més baix de dit terme del aygua vessant del Mor, y affronte entre altras affrontacions ab lo reguer corrible, per lo qual discorre la aygua des del terme de Tàrrega al de Angle-sola, dividint en lo curs los térmens de Vilagrassa y del Mor.

6. Que en dita partida del Ferrugat, esta part y sos predecessors han exercida de temps immemorial en sa tota jurisdicció, mer y mixte imperi, ab sciencia y paciència dels de Vilagrassa y altres circumvehins, y sens contradicció de ningú.

7. Que en dita partida del Ferrugat han tingudas forcas los predecessors d'esta part, per molt temps erigidas, y per ser de fusta se vingueren a pudrir.

8. Que lo terme del Mor, conforme las affrontacions posadas en lo sisè article dels dats en primer lloch, tot en llurs confins està fitat y termenat ab fitas molt vellas y antigas que denotan la divisió y separació de dits térmens.

9. Que lo dit terme del Mor de molts anys a esta part és un terme herm e inhabitat, de tal manera que en tot ell no y ha sinó solament la casa d'en Jaume Vendrell, qui és balle d'esta Exma. part.

Articles de prova en tercer lloch.

[No existeix resposta en el punt 1]

2. Que en lo terme del Mor, ultra de la serra dita de sant Aloy, hi ha nou altres serras, tossals o montanyas, cada una de las quals té son nom particular y sos quatre vessants.

3. Que lo duch de Sessa, ell y sos predecessors de temps immemorial ensà, estan en quieta y pacífica possessió de exercir tota jurisdicció civil y criminal, mer y mixt imperi, en tot lo universal terme del Mor, et etiam en tots los dits nou tossals y ayguas vessants de aquells, ab sciencia y paciència dels senyors qui són estats y són de Vilagrassa, y sens empaig ni estradicció de persona alguna.

[No existeix resposta en els punts 4, 5 i 6]

7. Que si bé Jaume Vendrell és estat molts anys, y és vuy dia, balle del Mor per esta Exma. part y sos predecessors, és també ver y cert que tant lo dit Vendrell com sos predecessors és estat balle de tot lo universal terme del Mor, en lo qual ha exercida tota jurisdicció, y no ho és estat de una partícula sola d'ell.

[No existeix resposta en els punts 8 i 9]

10. Que dit don Hugo de Cardona, després consecutivament sos successors continuament han exercida tota jurisdicció en dit terme del Mor sens que may sentència alguna aye tingut efecte en contrari.

11. Que entrant és ver lo sobredit, que lo duch y sos ministres y sos predecessors han conservada la jurisdicció del terme del Mor, que sempre que se n'ha tingut notícia de casos fets en qualsevol part del terme del Mor se ha procedit a punició de aquells.

12. Que essent vingut a notícia dels predecessors de la part, lo cas del robo de las garbas d'en Altissent, ne feren informació, y resultant d'ella que las ditas garbas eren robades, se segrestà lo blat procedit d'ellas en poder dels ministres de la cort del duch, ahont vuy encara està, fins a tant se aye descubert senyor de aquell.

[No existeix resposta en el punt 13]

14. Que en lo any 1599, quant la jurisdicció del veguer de Tàrraga penjà a Tomàs Anglada en las forcas, que estan prop lo dit terme del Mor, acudí en lo dit terme del Mor Andreu Vendrell com ha substituhit y sotsballe de Jaume Vendrell, balle del Mor per esta Exma. part per guarda de dit terme, y que en aquell no succehís escàndol algú, sens que en dit terme se ves ni assistís balle algú de Vilagrassa.

15. Que don Pedro Reguer no sols no té jurisdicció en lo terme del Mor, però encara ni res, ningun delme, ni altre dies dominical, y així cessa ser ver que en lo temps de delmar sie anat lo balle de Vilagrassa ab bastó officiant per lo dit terme del Mor. ([Al marge:] Enten-se dret natural com diu lo article seguent).

16. Que si dit adversant, lo que no-s creu res en dit terme del Mor, algún delme, cens, o algún altre dret serà de poch, en sa y dret que ell lo haurà imposat ab obligació y consentiment dels de Vilagrassa, y no ab sabuda ni consentiment desta part.

17. Que lo balle de Bellpuig, al temps del delmar, no acut may en lo terme del Mor, sinó, y solament, exerceix los actes de jurisdicció en aquell lo balle del dit terme del Mor, aportant bastó alçat per tot lo dit terme, y li pagan son salari los arrendaders per dita assistència.

[No existeix resposta en el punt 18]

19. Que a dit adversant, y a qualsevol senyor de Vilagrassa, li és cosa fàcil exercir amb clandestins de jurisdicció en lo terme del Mor, per estar-li lluny los contradictors, y lo que més prop té, qui és lo dit Jaume Vendrell, balle del Mor, és un home molt vell, decrepit, y, per consequent, ab po, o ninguna aptitud de exercir lo offici de balle que exerceix ab la puntualitat que requereix.

20. Que lo terme del Mor està molt prop, y casi a las portas de Vilagrassa.

(21. [cancel·lat] Que així és cosa fàcil a dit adversant exercir los dits actes, per...men-lo e que los quals sempre).

22. Que entre altres actes de jurisdicció de què lo dit balle del Mor ha tingut notícia, y ha exercit es estat, que trobant anys fa en lo dit terme del Mor, en la partida del aygua vessant devers Vilagrassa, a T(omàs?) Solsona de Vilagrassa que fraudava lo delme que-s devia a esta Exma. Part, e a sos predecessors, captura aquell y-l porta al castell de Bellpuig, ahont lo singua pres, y conegué de sa culpa.

23. Que així mateix, lo any 1606, trobant lo sotsballe del Mor a un mosso de Bernat Roig, que havia comès y perpetrat un cert delictes en un camp de dit Bernat Roig, que està en la partida del Vinyet de dit terme del Mor envers Vilagrassa aygua vessant, captura aquell.